

Hvad sker der bag murene?

**Klosterprojekt 5.-7. klasse
Folkekirkens Skoletjeneste Frederiksværk Provsti**

Indholdsfortegnelse

Formål/Fælles Mål	s. 3
Introduktion	s. 4
Forløbsbeskrivelse	s. 5
Baggrundsstof til læreren	
Klosterlivets formål	s. 7
Reformationen – et opgør med klosterlivet	s. 15
Hvad skete der i klostrene	s. 19
Det lokale kloster – Esrum Kloster	s. 27
Klosterordener	s. 31
Aktiviteter og elevopgaver	
Urter helbredende virkning	s. 35
Munke og nonne-ordener	s. 42
Tegn et grundplan af et kloster	s. 43
Benedikts klosterregel	s. 46
Et døgn i kloster	s. 48
I kælderen (klosterleksikon)	s. 51
En fortælling fra Esrum Kloster	s. 54
Klostre i Nordsjælland	s. 59
Kolofon og litteraturliste	s. 60

Formål/Fælles Mål

Materialet er et oplæg til at arbejde med middelalderen og klosterbevægelsen. Formålet med at arbejde med emnet klostre knytter sig til det overordnede mål for folkeskolen, hvor der blandt andet står, at eleverne skal gøres fortrolige med dansk kultur.

Materialet henvender sig til 5. – 7. klassetrin.

Der er særligt fokus på fagene kristendomskundskab og historie, men dansk og naturteknik/biologi kan også inddrages i projektet.

Der er i materialet taget højde for følgende trinmål i faget kristendomskundskab, hvor eleverne forventes at kunne:

- Samtale om faglige begreber
- Forholde sig til udvalgte fortællinger fra Det Nye Testamente
- Udtrykke deres forståelse af, hvad kristendom er
- Kende til kristendommens historiske forudsætninger og udviklingsforløb i Europa med særligt fokus på Danmark.

Og følgende trinmål i faget historie, hvor eleverne forventes at kunne:

- Give eksempler på relationer mellem lokalhistorie og Danmarkshistorie
- Give eksempler på relationer mellem Danmarks historie og Nordens og Europas historie, som det kommer til udtryk i kulturen
- Kende betegnelser for tidsepoker, der knytter sig til Danmarks historie, her middelalderen
- Inddrage spor fra fortiden i egne fremstillinger og fortællinger

De folkekirkelige skoletjenester i Danmark arbejder i lyset af Fælles Mål for folkeskolen. Det betyder, at det materiale, som udgives herfra, er oplysende og ikke forkyndende.

Introduktion

I middelalderen havde Danmark 117 klostre fordelt rundt om i hele landet. Det første kloster i Danmark blev grundlagt i år 1144 og det var munkeordenen *benedektinerne*. Omkring år 1150 begyndte den øverste biskop i Norden, ærkebiskop Eskil, at få flere klosterordener til landet. Klosterbevægelsen i Danmark voksede hurtigt og i løbet af få år kom der flere forskellige klosterordener til landet.

Ofte blev klostrene bygget langt ude på landet og så isoleret som muligt. Munkene ønskede at leve afsondret og i fuldkommen hengivelse til Gud. Det betød at munkene skulle være selvforsynende og dermed selv producere alt. Munkene udviklede udover de teologiske egenskaber derfor også mange håndværksmæssige færdigheder.

Klostrene var ofte vellidte og havde mange velyndere, som skænkede gaver i form af penge, jord, kvæg og andre dyrebare besiddelser. Det var ikke unormalt, at klostrene arvede fra velhavende folk. Dog håbede de velhavende, at de kunne blive begravet ved klosteret og få visse fordele med på vejen til himmerig.

De mange klosterbyggerier var tegn på kirkens indflydelse i Danmark. Kirken havde megen magt i samfundet og var i besiddelse af store jordbesiddelser og rigdom. Det muliggjorde de mange klosterbyggerier. Klostrenes storhedstid i Danmark sluttede i starten af 1500-tallet, hvor reformationen tog sit indtog i år 1536.

Materialet fortæller den historiske udvikling om klosterbevægelsen. Særlig fokus vil være på klostrenes omsorg for de syge og den dertil udviklede naturmedicin samt klostrenes arkitektur

Materialet kan gribes an fra forskellige vinkler:

Den historiske vinkel: Hvad er et kloster, hvem lever i et kloster, klosterets historie i Danmark og Europa.

Den praktiske vinkel: Hvilken viden udviklede munkene? Hvordan var munkenes dagligdag? Hvordan lavede man en helbredende te?

Den religiøse vinkel: Hvorfor viede munkene og nonnerne deres liv til Gud? Hvordan bad de til Gud, og hvor mange gange om dagen?

Forløbsbeskrivelse

Nedenfor finder du et forslag til, hvordan man kan bruge emnet som et helt forløb. Det er også muligt kun at inddrage dele af projektet eller sammensætte det med andre aktiviteter som eksempelvis et besøg på en klosterruin, eventuelt Esum Kloster www.esrum.dk eller Æbelholt kloster [http://www.mik.dk/museer/Aebelholt Klostermuseum.aspx](http://www.mik.dk/museer/Aebelholt_Klostermuseum.aspx) i Hillerød eller et besøg på National Museets udstilling: Danmarks Middelalder (år 1000-1536) www.natmus.dk .

Forløbets faser:

1. Undervisning om klostrenes historie i klassen: Historie, klosterlivets gang, urternes medicinske virkning, hvordan er klosteret opbygget, reformationens indflydelse på klosterlivet.
2. Aktiviteter og elevopgaver.
3. Eventuelt besøg i den lokale kirke, hvor eleverne får en snak med præsten om, hvad vil det sige at leve som et kristent menneske. Hvad er det, at munke og nonner ønsker ved et liv i kloster?
4. Besøg på Esum Kloster, Æbelholt kloster eller Nationalmuseet.

Baggrundsstof til læreren

Klosterlivets formål

De ensomme eremitter

Forløberne for klostervæsenet var de såkaldte ørkenasketer eller eremitter (eneboere). De ønskede at trække sig tilbage fra verdenen og søge Gud i ensomhed. De første kristne munke, man kender til, søgte ud i den Egyptiske ørken. Her levede de et liv i askese, bøn, faste, nattevågen og arbejde til livets fornødne opretholdelse. Det var en meget hård prøvelse at leve alene i ørkenen. Også Jesus satte sig selv på prøve som eremit med de 40 dage i ørkenen. Det fortæller "Fristelsen i ørkenen" noget om:

Så blev Jesus af ånden ført ud i ørkenen for at fristes af Djævelen. Og da han havde fastet i fyrre dage og fyrre nætter, led han til sidst sult. Og fristeren kom og sagde til ham: "Hvis du er Guds søn, så sig at stenene her skal blive til brød". Men han svarede: "Der står skrevet: mennesket skal ikke leve af brød alene, men af hvert ord, der udgår fra Herrens mund". Da tog Djævelen ham med til den hellige by, stillede ham på templets tinde og sagde til ham: "Hvis du er Guds søn, så styrk dig ned. For der står skrevet: Han vil give sine engle befaling og de skal bære dig på hænder, så du ikke støder din fod på nogen sten." Jesus sagde til ham: Der står også skrevet: Du må ikke udæske Herren din Gud." Igen tog Djævelen ham med sig, denne gang til et meget højt bjerg, og viste ham alle verdens riger og deres herlighed og sagde til ham: "Alt dette vil jeg give dig, hvis du vil kaste dig ned og tilbede mig." Da svarede Jesus ham: "Vig bort Satan! For der står skrevet: Du skal tilbede Herren din Gud og tjene ham alene." Da forlod Djævelen ham, og se, der kom engle og sørgede for ham.

Mattæus 4, 1-11.

Ofte var ensomheden og livet i ørkenen så hård, at eremitterne fandt sammen i kolonier. Der var ikke tale om et egentlig struktureret fællesskab. Men ofte var der en åndelig leder, som blev kaldt *abbas*. Det der senere er blevet til det danske ord *abbed*, som betyder fader.

Hvordan klostrene opstod

Det første kloster, der vides om, opstod omkring eremitten Pachomius (292-347). Han var eremit i den Egyptiske ørken. Omkring år 320 inviterede han de omkringboende eremitter til at bo sammen med sig i et reguleret fællesskab. Han åbnede sit hegn for de andre. Pachomius ønskede et fællesskab med konsekvent fattigdom, lydighed og ydmyghed. Forbilledet for fællesskabet var den kristen urmenigheden i Jerusalem, der opstod kort efter

Jesu død. Pachomius indførte et strengt reguleret liv med en omfattende klosterregel, som skulle følges til mindste detalje.

Det latinske ord *claustrum* betyder *hegn, indelukke*, og det er blevet til det danske ord kloster.

Ordet munk kommer af det græske *monachos*: en der lever alene. Det er afledt af ordet *monos*, der betyder ene, alene. En munk var en, som træk sig tilbage fra verden for at leve i ensomhed sammen med Gud.

Eremitten Benedikt af Nursia

Benedikt af Nursia (480-547), har ofte fået æren for at være grundlæggeren af det europæiske klostervæsen. Benedikt levede i en periode en isoleret tilværelse som eremit, før han stiftede en egentlig munkeorden. I år 529 grundlagde han et kloster på bjerget Monte Cassino i Italien. Det blev moderklosteret for benediktinerordenen, som han var grundlæggeren af. Omkring ham opstod tolv små klostre med hver tolv munke. Fællesskabet i klosteret, som var en livsvielse til Gud, gjorde livet mere overkommeligt end det ensomme ørkenliv, som eremitterne havde levet.

Benedikt grundlagde ikke det første kloster, men han nedskrev en klosterregel, som mange klostre tog til sig og levede efter. Reglen tog både hensyn til, at munkene skulle bede, og at der skulle være plads og tid til at arbejde. Klosterreglen blev så populær, at den blev fundamentet for langt de fleste af verdens kristne klostre. Benedikts regel består af i alt 73 kapitler, som beskriver både det åndelige og det praktiske grundlag for livet i et kloster.

Nøgleordene var: *Ora et labora*, som på dansk betyder: Bed og arbejd.

Munkeregelen fortalte munkene, hvordan de skulle leve. Ved deres indvielse skulle de afgive 3 løfter:

- 1 .De skulle love at leve i fattigdom, dvs. de måtte kun eje det mest Nødvendige.
- 2 .De skulle love at leve i kyskhed, hvilket vil sige, at de ikke måtte gifte sig og få børn.
- 3 .De skulle love at være lydige overfor klostrets leder, abbeden.

Benedikts klosterregel

Ledetråden for klosterlivet i mange klostre var grundlæggende *regula*, som er navnet på Benedikts klosterregel. Her var det skrevet minutiøst ned, hvordan man skulle begå sig i alt fra, hvordan man sad ved bordet, spiste og sang til hvordan man forrettede et toiletbesøg. Munken eller nonnen var da i videst muligt omfang fri for selv at skulle tage stilling. Reglens mål var, at den frie vilje og de spontane handlinger erstattes med ritualer, hvor man satte sig ud over sig selv. I sidste ende var målet at skabe en ny natur - at lade kroppen og alle dens behov forsvinde til fordel for det fuldkomne. Det fuldkomne var tilværelsen og foreningen med Gud, som ville komme efter døden.

Tilværelsen i klosteret skulle være en smagsprøve på, hvordan forventningen om paradys var. I nogle ordener ritualiserede man ligefrem overgangen til klosterlivet med tydelige elementer fra begravelsesritualet. Man begravede altså den gamle krop for at blive til en ny som munk eller nonne.

For nonner var valget af en klostertilværelse en decideret vielse med Kristus. Havde man afgivet klosterløfte, var man blevet "Kristi brud". Nogle steder fik nonnerne en vielsesring, når novicetiden var overstået og klostertilværelsen for alvor sætter ind.

Arbejde og hierarki i klosteret

Munkene og nonnernes vigtigste opgaver var at studere Guds ord ved at læse i Bibelen og deltage i et bestemt antal messer i løbet af et døgn. Alt efter hvilken munke- eller nonneorden, de tilhørte, havde de forskellige andre arbejdsopgaver. Det kunne være at dyrke jorden, lave mad, arbejde i haverne, reparere bygninger, skrive tekster af og fremstille kunst. De brede mursten, som har betegnelsen munkesten, fortæller, at også indenfor byggeriet gjorde munke en indsats for at skabe fremskridt.

Kendskabet til urtemedicin stammer for en stor dels vedkommende fra de gamle klosterhaver, en viden som i dag nyder større og større anerkendelse. Ikke kun på det medicinske område var munkene aktive. Også i omsorgen for syge og fattige gjorde de en stor indsats. I en tid uden organiseret socialvæsen havde de nederste i samfundet ikke krav på hjælp fra samfundet, men den kunne de være heldige at finde i det lokale kloster.

At leve som engle

Klosterlivet var et konsekvent forsøg på at ophæve virkningerne fra syndefaldet og genskabe den tilstand, som gik forud. Det var et jordisk forsøg på at skabe en efterligning af Guds oprindelige plan, et skridt på vej mod det nye paradys. Bag klostermurerne herskede principperne: kyskhed, lydighed og fattigdom. Klostrene blev visse steder omtalt som det nye Jerusalem, hvor nogle klostre også blev kaldt Jerusalem. Målet var, at munkene levede et engleagtigt liv, mens de endnu levede i kødet. Munkene skulle dø fra verden og gå ind i en ædlere tilværelse. Det engleagtige liv var et kærligt fællesskab i smukke bygninger, hvor de var iført hvide dragter, og hovedformålet var en lovsang til Gud. Dagene var inddelt i 8 sungne tidebønner om dagen, der varede syv timer i alt på en dag. Tidebønnerne var en lovsang, som munkene mente blandede sig med de rigtige engles uafbrudte lovsang.

Klosterlivet var en slags protest mod de vilkår, som det almindelige liv levedes under. Her herskede verdslige dyder som rigdom, grådighed og begær. Munkene og nonnerne ville adskille sig fra denne verden, derfor den skarpe skillelinje mellem klosteret og omverdenen. Klostermuren var et symbol på denne adskillelse. Idealet var, at munkene og nonnerne skulle blive bag ved denne mur hele livet.

Et eksempel på ønsket om at leve i renhed kan ses på klostrenes indretning af toiletfaciliteter. På dette tidspunkt i historien levede alle andre befolkningsgrupper med at leve i deres egen afføring. Cistercienser munkene i de forskellige klostre rundt omkring i Europa havde med stor opfindsomhed gravet kanaler og lavet latriner med rindende vand, som straks førte afføringen bort fra klosterområdet. Et paradys skulle ikke lugte af afføring.

Længslen efter en bedre og ren verden kom også til udtryk i den sang, som hver aften blev sunget i alle cistercienserklostrene som afslutning på dagens sidste tidebøn. Det er en sang, som er blevet cisterciensernes særkende, og som stadig i dag synges dagligt i cistercienserklostre verden over, *Salve Regina*, som betyder Hil dig, dronning:

Hil dig, o dronning, miskundheds moder.
Vort liv, vor glæde og vort håb, vær hilset.
Til dig vi råber, Evas landflygtige sønner.
Fra tårenes dale med suk og med klage
Stedse bønner mod dig stiger.
O, bønhør os, du vort værn og tilflugt.
Se ned til os med mildt og kærligt moderblik
I vor elendighed.
Og når vi engang skal udløses af fangenskabet,
Lad os din søn, vor Herre Jesus, skue.
O gode, o milde, o kære jomfru Maria.

Esrum Kloster – et hus i et landskab s. 44

At vie sit liv til Gud

Alle dage har kristne spurgt sig selv: Hvornår er jeg som kristen god nok? Følgende historie fra Mattæus-evangeliet danner grundlag for nonners og munkes stræben efter at leve i overensstemmelse med Guds vilje og opnå del i evigheden. Nedenstående fortælling er også brugt i elevopgave 3.

Og se, der kom én hen til Jesus og spurgte: "Mester, hvad godt skal jeg gøre for at få evigt liv?" Han svarede: "Hvorfor spørger du mig om det gode. Én er den gode. Men vil du gå ind til livet, så hold budene!" Han spurgte: "Hvilke?" Jesus svarede: "Du må ikke begå drab, du må ikke bryde et ægteskab, du må ikke stjæle, du må ikke vidne falsk og ær din far og mor! Og du skal elske din næste som dig selv." Den unge mand sagde: "Det har jeg holdt alt sammen. Hvad mangler jeg så?" Jesus sagde til ham: Vil du være fuldkommen, så gå hen og sælg, hvad du ejer og giv det til de fattige, så vil du have en skat i himlene. Og kom så og følg mig!" Da den unge mand hørte det svar, gik han bedrøvet bort, for han var meget velhavende.

Mattæus 19, 16-22.

Den unge mand, der fortælles om, har nok ikke haft tilstrækkeligt "munke-potentiale". Munke og nonner træffer et stærkt og overbevist valg, når de går i kloster. De forlader familien og vælger et liv i yderste enkelhed. Og helt grundlæggende gør de det med den overbevisning, at valget slet ikke var deres, men Guds. Et kald.

Når man er kaldet og gør alvor af det, vier man sit liv til Gud. På den måde bliver klosterlivet også en slags forberedelse til "det liv, der kommer efter", livet til evigheden. Alt er lagt i faste rammer, så ikke mennesket, der grundlæggende er et skrøbeligt og sårbart væsen, lader sig friste over evne af det jordiske liv.

Længslen efter livet udenfor

Men selvfølgelig kan man gribes af længsel efter livet udenfor klosteret. Det har man alle dage fuldt ud erkendt. I sådanne "kriser", har abbeden eller abbedissen sin faderlige eller moderlige omsorgsfunktion. På Esrum kloster fandtes i middelalderen skrifter, der simpelthen havde til formål at styrke munke og nonner i sådanne kriser:

*Du skal stole på glæden for døden lurer i morgen,
Té dig kun som du vil, du kan dog ikke afværge døden!
Kødet glæder sig blindt, mens ormenes måltid beredes.
Nu er gråd på sin plads, og nu bør syndernes soner!
Glæden vil komme til ham, der begræder sin brøde.
Hans fryd vil komme, for han har gjort sig fortjent til at glædes.
Tåbernes fryd derimod forøger blot kommende smerter.
Det har de kloge indset for længst og handler derefter.*

Gyldendals bog om danske klostre s. 57.

Vore dages klostre er knap så strenge som ovenfor skitseret, og mange klostre lever et langt mere udadvendt liv og forholder sig også til verden udenfor.

Mother Theresa

Det er nu afdøde Mother Theresa (1910 - 1997) et godt eksempel på. Hun levede en isoleret tilværelse i et kloster i Indien de første 19 år af sit klosterliv. Men på en retræte i bjergene i 1946 fik hun det kald, at hun måtte udenfor klosterets mure og tage sig af al den nød og fattigdom, som det isolerede klosterliv ikke "havde fingrene i". Hun ønskede imidlertid ikke at bryde sit klosterløfte og søgte ærkebiskoppen om tilladelse til at komme

udenfor murene og virke, som hun var kaldet, uden at det betød, at klosterløftet blev brudt.

Det fik hun lov til og ud af denne tilladelse sprang en ny orden, Missionarys of Charity som stadig gør et blændende stykke arbejde for Calcuttas fattigste. I Danmark kan man af og til støde på "Mother Theresas strikkeklub", som bl.a. sørger for at sende varme tæpper til den fattigste befolkning i Calcutta. På hospitalerne rundt omkring i Danmark er der ofte stillet en kurv frem med strikkepinde og garn. Så har man mulighed for at strikke et par lapper til et af disse tæpper under sin sygdomsperiode.

Når man virker udenfor klosteret, kaldes man ikke for nonne eller munk, men for søster eller broder. I den betegnelse ligger forbindelsen med livet udenfor, hvor man ikke alene tjener Gud, men også (med)mennesket og dermed er som en søster eller broder for den, der behøver støtte og hjælp.

Det helt grundlæggende for klosterløftet – fattigdom, kyskhed og lydighed – gør sig stadig gældende. Mother Theresa fravalgte fx store middage i forbindelse med de æresbevisninger, som hun modtog, og gik selv rundt fra dør til dør og bad om madrester, der kunne undværes.

Klostre i dag

Klosterlivet har fået en renæssance. Klostre både i Danmark og i resten af Europa har åbnet dørene for verden og udbyder kurser i alt fra, hvordan man redder et skrantende ægteskab til bibellæsning. I England har man lavet et

reality program/serie i tv, som hedder "fyre dage i kloster". Konceptet går ud på, at 5 'almindelige' mænd sendes i et benediktinerkloster i Worth – og klostret har så givet sin tilladelse til, at BBC filmer i tide og utide i samtalerne mellem de fem mænd, og i de enkeltes mentorsamtaler med en munkebroder. Udsendelserne er sendt på DR2 i 2007. Se artikel i Kristelig dagblad <http://www.kristendom.dk/artikel/285425:Spiritualitet--Tv-munk--Alle-mennesker-har-brug-for-stilhed> .

Flere og flere klostre verden over benytter sig af internettet. De opretter hjemmesider og blogger. Her får de interaktiv dialog med brugerne. De er i stigende grad blevet bevidst om globaliseringens rolle. De følgende to links er eksempler på, hvordan munke og nonner bruger internettet www.anunslife.org og www.sacredspace.ie .

Klostrene har også åbnet deres døre for turister, der kan komme og følge munkenes eller nonnernes liv og få sig nogle dage i stilhed og skønhed – væk fra den stressende dagligdag og med god mad og vin fra klosterets egen vinkælder. Hvis man skal skrive på en bog eller en opgave er der også mulighed for at "bure sig inde" uden at blive forstyrret.

Selvom der er mange ligheder med det oprindelige klosterliv, så er den helt afgørende forskel dog, at det moderne menneske i vid udstrækning søger klostrene for at finde sig selv, få ro og hvile i stedet for at finde Gud og "virke i Hans navn".

Reformationen i Danmark – et opgør med klosterlivet

Danmark har engang været et katolsk land, som klosterbygningerne og ruinerne også bevidner. Det har været katolsk omtrent lige så længe, som det har været protestantisk.

I 1400-tallet var den katolske kirke en af de store magthavere i Europa både politisk og religiøst. Med tiden udviklede den katolske kirke blandt andet idéen om, at mennesket kunne være medvirkende til sin egen frelse ved at betale aflad til kirken eller ved at leve et særligt fromt liv. Dette anfægtede munken og reformatoren Martin Luther voldsomt. I år 1517 opsatte han sine berømte 95 teser, hvor han startede diskussionen om den katolske kirkes eksisterende praksis. Hermed begyndte et langvarigt lægmandsopgør med den katolske kirke. Det er dette opgør, vi kalder for reformationen.

Portræt af Martin Luther

Reformationen manifesterede sig endeligt politisk i Danmark i år 1536: Bispegodset og dermed klostrenes jord og ejendomme overgik til kronen, adelen mistede sin store indflydelse, og biskopperne blev borgerlige. I disse bestemmelser og forordninger støbtes den danske protestantiske og evangelisk-lutherske folkekirke.

Luthers personlige motivation for forandring

Luther var selv munk og havde afgivet munkeløftet. En aften var han på vej til Erfurht, hvor han studerede. Her løb han ind i et frygteligt uvejr. Han så lynet slå ned ganske tæt på sig og lovede i sin bøn at blive munk, hvis han slap levende gennem uvejret. Dette løfte holdt han. Munketilværelsen var hård for Luther, fordi han sloges med skyld og samvittighedskvaler over, at han ikke var i stand til rent og purt at vie sit liv til Gud. Han var hele tiden plaget af sin seksuelle lyst og havde store problemer med at acceptere munkenes løfte om at leve i cølibat.

Disse personlige kvaler har uden tvivl været en del af Luthers motivation til reformering af den katolske kirke. Det forekom ham ganske meningsløst at skulle kæmpe så hårdt i Guds navn.

Luther mente, at munketilværelsen var en hård kamp med sig selv og det at være et fysisk menneske. En kamp, hvor målet var at tilsidesætte sig selv, for at nå op til Gud og dermed blive hans ligemand. At sidestille sig med Gud var for Luther i virkeligheden det samme som at begå en dødssynd. Mennesket er nok skabt i Guds billede, men det har aldrig været meningen, at det skulle være på højde med Gud. Luther var overbevist om at Gud allerede havde givet mennesket frelsen ved sin store nåde. Det kunne derfor ikke være meningen, at mennesket skulle opgive sig selv med et liv i askese, bøn og cølibat for at kunne tjene Gud. Der måtte være andre, lige så ædle, måder at nærme sig Gud på, mente han.

Som udgangspunkt ønskede Luther ikke at forlade eller splitte den katolske kirke. Han ønskede blot at reformere (*føre tilbage*) kirken og komme på ret kurs igen. Kirken tog efter hans mening uberettiget megen magt fra almindelige mennesker. Men hans tanker var voldsomt radikale for datiden og ville ved realisering få indflydelse på det politiske spil og magtfordelingen i samfundet i hele Europa. Luthers idéer var med til at give menigmand ret til at råde over eget liv og det var naturligvis en torn i øjet på magthaverne. Det endte med splittelse, og kristenheden var nu delt ud i følgende trossamfund: Romersk-katolsk, græsk-ortodoks, en østlig kirke og den protestantiske.

Reformationens konsekvenser for klostrene

Med reformationen blev der ryddet effektivt op i det kirkelige landskab, og det fik alvorlige konsekvenser for klostrene.

Det var kongen Christian 3., der gennemførte reformationen lovformeligt i år 1536, hvor et udvalg af luthers-evangeliske prædikanter blev sat til at udforme retningslinjerne for den nye luthersk-evangeliske bevægelse i Danmark. I dette udvalg sad blandt andet den kendte Gråbrødre-munk, Hans Tausen. En af de store ændringer var, at kirken blev underordnet staten.

Kirken blev underordnet staten.

Biskopperne blev kongelige embedsmænd, og de havde kun forkyndelsen som opgave.

Kongen selv skulle være kristen lutheraner, ligesom undersåtterne var.

I Danmark betød det en overgang, hvor religionsfriheden blev helt ophævet, og der blev derfor ikke oprettet et eneste kloster fra reformationen og op til år 1849, hvor grundloven blev indført. Her blev religionsfriheden indført ved lov, mens det samtidig blev slået fast, at den danske folkekirke byggede på et evangelisk-luthersk grundlag og understøttedes af staten.

På sin vis er det resterne af lovbestemmelserne fra reformationens tid, Marie Cavallier er underlagt, når hun som dansk prinsesse måtte konvertere fra katolicisme til protestantisme. Hun blev dermed også et åbenlyst eksempel på, at den evangelisk-lutherske kirke er en del af Danmarks kulturgrundlag.

Afviklingen af klostrene

Med reformationen overgik klostrenes ikke ubetydelige ejendom til kronen. Afviklingen af selve klostrene faldt nogenlunde fredeligt ud. De nye lensmænd blev forpligtet på munke og nonners livsunderhold deres levedage ud.

Dog er der bevaret et skrift "Krøniken om gråbrødrenes fordrivelse fra deres klostre i Danmark", som fortæller om gråbrødre-ordenen, som var tiggermunke og levede i byerne. Det er ikke gået helt stille for sig. Brødrene blev fordrevet fra deres klostre, nogle blev sultet ud, andre hentet ud af soldater. I år 1536 kom Christian 3. som sagt til magten. Han var imod klostrene i Danmark.

I en kirkeordinans fra år 1537 er følgende bestemt:

"Ingen tiggermunke må efter denne dag opholde sig i vores riger; hverken skal de tigge eller prædike eller høre skriftemål. Men de, som er gamle og skrøbelige og ikke duer til noget kirkeligt embede, de må blive i klostret, og der må de have deres føde for Guds skyld. Dog skal de aflægge kappen og klosterklæderne og ikke bespotte Evangeliet"

Et liv udenfor klosteret

Martin Luthers tanker vandt genklang hos især munkene. De kunne forholdsvis uproblematisk bevæge sig ud af klosteret og ind i den omgivende verden og bruge sig selv på en ny måde. Munkenes skæbner er meget forskellige. De ældste blev ofte boende på klostrene, til de døde. Andre gik over til protestantismen og blev sognepræster. Andre igen blev håndværkere og giftede sig. Det var især de yngste og stærkeste. Nogle munke flygtede ud af Danmark til andre klostre i resten af Europa. Sidst var der ganske få, som fortsatte med at være tiggermunke i Danmark og var forfulgte.

For kvinderne, nonnerne, så det lidt anderledes ud. For dem var klosteret den eneste vej til uddannelse – end ikke alle kvinder af adelen kunne fx læse og skrive. Det eneste alternativ for kvinderne udenfor klosteret var derfor at blive gift.

Luther selv endte også med at gifte sig med Katharina von Bora – en nonne, der sammen med en lille gruppe af andre reformationsinteresserede nonner, var "løbet af huse" for at opsøge Luther og tilslutte sig hans tanker.

Med giftermålet brød Luther sit klosterløfte om blandt andet at leve i cølibat. Han ræsonnerede, at når Gud havde udstyret ham med kønsorganer, og da Gud er god, måtte kønsorganer også være det. Seks børn blev det til!

Hvad skete der i klostrene?

Klostrene udviklede flere og flere funktioner efterhånden som klosterbevægelserne blev mere udbredte og stabile. I det følgende er der taget udgangspunkt i de klosterbevægelser, som valgte at bosætte sig udenfor byerne og med særlig henblik på cistercienser-ordenen.

En beliggenhed "fjernt fra menneskers færden" betød, at klosteret var nødt til at være selvforsynende. Det var munkene selv, som skulle bygge klosteret, udsmykke det, sy deres eget tøj, dyrke grøntsagerne og krydderurterne, passe frugttræerne, lave maden, lave deres egne køkkenredskaber, medicin og så videre. Dertil kom også, at klostrene ofte havde jordbesiddelser og skulle dyrke jorden.

Munkene havde utallige opgaver. Hvis de skulle bruge det meste af deres tid på at tilbede Gud og læse de hellige skrifter, var det svært at nå alle opgaverne. Derfor ansatte de lægbrødre, som skulle gå praktisk til hånd i klosteret. Lægbrødre var jævne mennesker, der ikke kunne læse og skrive, men som ønskede at være med i klostrets liv og arbejde. Lægbrødrene udførte de fysisk hårde opgaver, som at dyrke jorden, brænde mursten til at bygge klosteret, bygge klosteret og passe haverne.

Ud over de praktiske opgaver i at være selvforsynende havde munkene stor interesse i musik, kirkekunst, arkitektur, skrivekunst og så videre. Skolevæsenet fungerede meget dårligt på denne tid. Munkene og nonnerne var alle uddannede til at læse og skrive. Derfor tog klostrene mange steder også denne opgave på sig. Det betød, at skolevæsenet nu fik en ny opblomstring gennem klostreskolerne. Her sendte fyrste- og adelsslægter deres børn hen.

I klostrene kunne vejfarende finde husly, forfulgte finde et fristed, fattige få hjælp og syge blive behandlet. Munkene og nonnerne påtog sig mange af de opgaver, som vi i dag tager for givet, at det danske samfund tager sig af. Klostrene var derfor ofte meget vellidte af de omkringboende folk.

Cistercienser ordenes fælles fodslag

Cisterciensernes arkitektur blev takket være ordenens udbredelse og systematiske opbygning så dominerende i 1100-tallet, at den nærmest blev synonym med begrebet klosterarkitektur. Fra første færd skabtes en bygningsmodel baseret på cisterciensernes krav om enkelhed og funktionalitet.

Et vigtigt begreb i cisterciensernes verden er *uniformitas*, det kan oversættes med ensartethed eller fælles fodslag, det gjaldt på alle livets områder. Klædedragt, mad, døgnrytme, sprog, bøgerne i biblioteket og arkitektur.

Selv klosterbygningerne over hele Europa var ens med små variationer. Det blev sagt, at hvis man anbragte en blind cistercienser munk i et andet kloster, så ville han knap nok bemærke det. Placeringen af kirken og rummene var for det meste ens.

Klosterordenens hierarkiske opbygning

Cisterciensernes orden blev den første centraliserede klosterorden i Europa med årlige møder (generalkapitler) i Cîteaux i Frankrig, som var hele ordenens moderkloster. Ordenen bestod af moderklostre og datterklostre. På de årlige møder i Cîteaux skulle abbederne fra alle klostrene komme for at aflægge rapport over arbejdet og fællesskabet i klosteret. Klostrene skulle også have regelmæssige inspektionsbesøg (visitatser), hvor en lille gruppe fra moderklosteret kom på besøg for at se om klosteret levede efter og opfyldte klosterreglerne. De mange besøg skulle sikre, at klosteret levede op til normerne og ikke forfaldt til lokale særheder.

Det lokale kloster var fuldstændig uafhængig af lokale kirkelige autoriteter og refererede kun til moderklosteret og paven. Deres fælles sprog i alle klostrene var latin. De fleste klostre bestod af munke fra mange forskellige lande uanset, hvor i Europa det lå.

De første cistercienser munke i Danmark

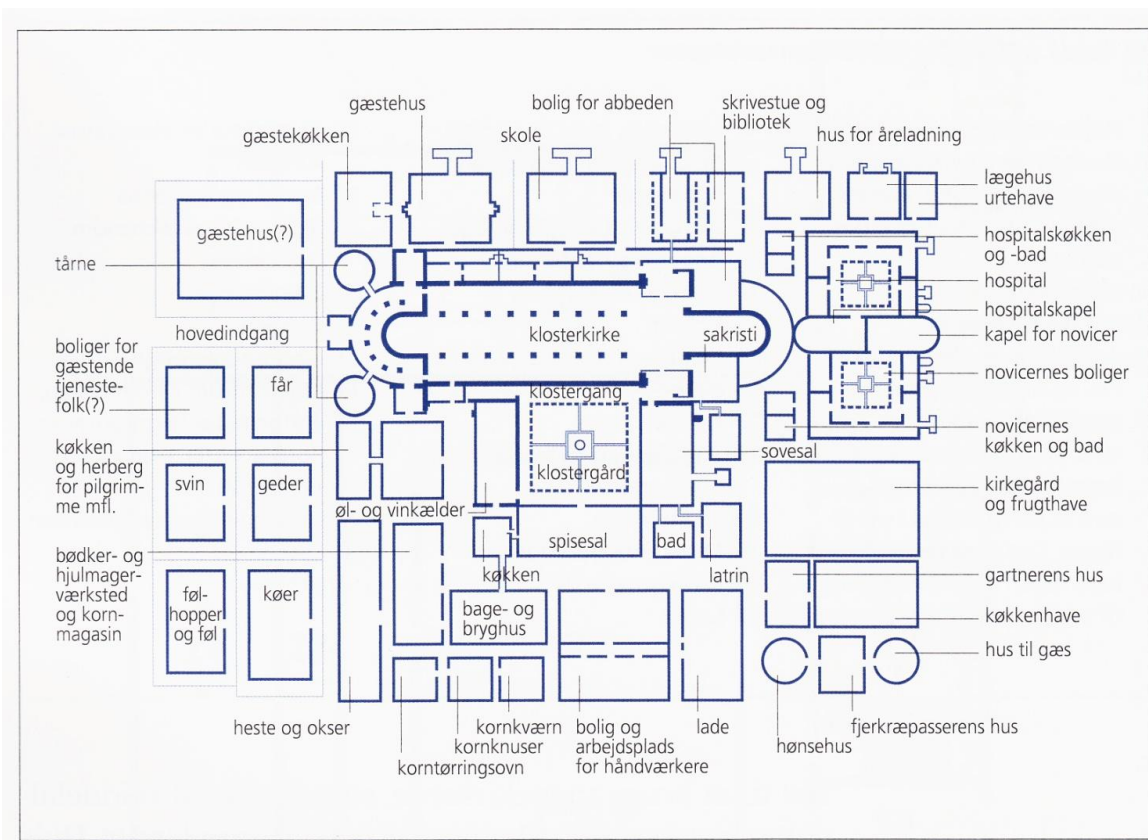
Cistercienser munkene ankom i år 1144 til Danmark for at grundlægge Herrevad Kloster i Skåne. Inden år 1200 blev der bygget yderligere otte munkeklostre: Esrum og Sorø på Sjælland, Holme på Fyn, Vitskøl, Øm og Løgum Kloster i Jylland og Ryd i Slesvig. Knardrup på Sjælland er fra 1300-tallet. To klostre for kvinder i Slangerup og i Roskilde er formentlig fra slutningen af 1100-tallet.

I begyndelsen af 1500-tallet havde cistercienserne ca. 800 klostre i hele Europa, men reformationen betød en gradvis lukning af mange. Efter næsten samtlige resterende klostres nedlæggelse under Den Franske Revolution oplevede ordenen i 1800-tallet en genfødsel. Cisterciensere findes i dag på alle kontinenter. I Danmark eksisterer der et hus for kvinder i Sostrup på Djursland og et trappisthus (en udbrydergruppe af cistercienserne) for mænd på Bornholm.

Af de danske cistercienserklostre står kun Løgum Kloster med både kirken og dele af klosterfløjene intakt. I blandt andet Sorø er kirken tilbage, mens Vitskøl, Esrum og Øm henligger som ruiner.

Klostrenes arkitektur

I middelalderen blev der bygget mange klostre. Det skyldtes både, at kirken havde mange penge og magt, og at det var mere almindeligt at unge mennesker valgte denne vej, end det er i dag. De mange klosterbyggerier var med til at udvikle arkitekturen. Målet med den arkitektoniske udformning var skønhed og give rummene en stemning, som ville lede tankerne hen på det åndelige. Stilistisk set er cisterciensernes arkitektur præget af abstrakte idealer som fx harmoniske forhold mellem de enkelte rums enheder. Karakteristiske elementer som for eksempel den tidlige brug af spidsbuen er hentet i ordenens hjemegn Burgund.

Gyldendals bog om danske klostre s. 24

På billedet ovenfor ses en klosterplan for St. Gallen kloster i Schweiz, som skulle have været et benediktinerkloster. Det blev imidlertid ikke opført.

Klosterplanen er fra ca. år 816-17. Klosterplanen er den bedst bevarede og viser tydeligt, hvordan grundtankerne for et klosterbyggeri var.

Anlæggets kerne og centrum var den fire-sidede klostergård, der også blev kaldt fratergården. Den var et symbol på paradiset have, hvor der voksede græs og blomster. Der var også en brønd eller vaskehus, hvor munkene kunne vaske sig før messer og måltider. Haven var forbeholdt munkene alene. Det var et stillerum, hvor munkene kunne meditere og grunde over Gud.

Fratergården lå omgivet af kirken mod nord-fløjen. I øst-fløjen lå sakristiet, biblioteket, munkenes samlingsrum og deres sovesal (i hhv. under- og overetagen). Køkkenet og spisesalen var placeret i syd-fløjen og lægbrødrenes bolig med sovesal og køkken lå i vest-fløjen. I elevopgave 2 er der en mere detaljeret grundplan af klosterbygningerne, hvor hver enkelt ruminddeling er markeret.

Kirken skulle formes over en plan som et latinsk kors; korpartiet var til munkene, mens skibet var reserveret lægbrødrene. Kirkerne kunne være forsynet med en smal forhal mod vest, men måtte ikke have tårne og i en lang periode ingen andre billeder end et malet krucifiks.

Ud fra klosterplanen ovenfor kan man få en fornemmelse for alle de funktioner, som et kloster havde. Her kan man se angivelse af et sygehus, en have med lægeplanter, bolig for lægen, necessaries (toiletter), badehus, køkken, spisesal, sovesal og kirken. De fleste klosteranlæg har også omfattet gæstehus for fornemme gæster og et fattigherberg.

Klostrenes omsorg for de syge

I sin munkeregel indskærpede Benedict nøje pligten til at pleje de syge, fattige og gamle samt huse rejsende. Behandlingen og plejen af de syge betød, at der i klostrene blev udviklet en medicinsk ekspertise, som ikke fandtes andre steder i samfundet. Klosterreglen foreskrev, at enhver gæst skulle modtages, som var det Kristus selv, der kom. Det gjaldt alle, klosterets velyndere, lægbrødre og fattige, syge stakler. Dog fik de fattige, pilgrimme, hjemløse og invalider behandling i en særlig afdeling udenfor klosterets mure. Dette hospital kaldtes asylum.

Hospitalet indenfor murene havde otte sengepladser. I de fleste klostre var der blandt munkene en leder af klosterhospitalet samt en urtekyndig. Den urtekyndiges opgaver var tilsyn med klosterets samling af lægeurter og fremstilling af medicin. Han var således botaniker, apoteker og læge på samme tid. Ofte var der et apotek i klosteranlægget lige op ad urtehaven med de medicinske urter.

Urtehave og lægeurter

Ud fra klosterplanen over St. gallen kloster ses det, at der skulle være anlagt tre forskellige haveanlæg: En køkkenhave, en abildgård(frugthaven) og en urtehave, som alle skulle placeres i den østlige del af komplekset. Køkkenhaverne bestod af højbede, hvor der groede løg, porrer, selleri, koriander, dild, valmue, pastinak, radiser, hvidløg, skarlotteløg, persille, kørvel, salat, peber, kål og fennikel.

Frugthaven og kirkegården lå lige ved siden af køkkenhaven. Efter en nøje udtænkt plan var forskellige frugttræer sat ud. Munkene har set denne indretning som et smukt og funktionelt kredsløb; Træerne spredte deres blomsterblade over de døde, der omvendt gav næring til frugterne.

Urtehaven udgjorde i reglen klosterets medicinske afsnit og var ikke tiltænkt det kulinariske univers. Lige op til urtehaven lå lægernes hus, et minihospital. I urtehaven groede blandt andet liljer, roser, hestebønner, peber, rejnfan, bukkehorn, rosemarin, mynte, salvie, rude, sværlilje, polejmynte, brøndkarse, kommen, løvstikke og fennikel. Det er overvejende det, der kaldes krydderurter i dag. Men dengang blev de brugt medicinsk.

Den medicinske viden i middelalderen

Ud fra forskellige kilder er det muligt, at finde oplysninger om de sygdomme, som middelaldermennesker led af. I Danmark er der gjort betydelige fund i Øm Kloster og i Æbelholt kloster ved Hillerød. Fundene har vist mærker efter læsioner, brud fra kampe, ulykker eller spor efter infektioner som tuberkulose, spedalskhed eller syfilis. Skeletmaterialet viser kyndighed i den rette behandling. Det betyder, at munkene har udvist stor medicinsk kundskab.

I middelalderen havde mange gejstlige en stor medicinsk viden. De vidste hvordan forskellige urter kunne have helbredende virkning, behandling af sår og benbrud og så videre. Et område kunne de præsteviede munke dog ikke udforske, det var udøvelsen af kirurgi. De havde forbud mod at forurene deres hænder med blod. De præsteviede munke skulle bruge deres hænder under messetjeneste til uddeling af den hellige nadver – brødet og vinen.

Den katolske kirke så med stigende mishag på den medicinske og kirurgiske del af klostrenes virke, specielt hvis den blev udøvet for egen vindings skyld. Den blev for første gang forbudt ved koncilet i Clermont i år 1130. Man forbød munkene at udføre kirurgiske indgreb. Hermed var kimen lagt til, at udviklingen inden for medicin specielt kirurgien, fremover kom til at foregå på de sekulære universiteter, der i stigende omfang blev etableret i 1200-1300-tallet i Sydeuropa. Plejen og omsorgen af syge og svage fortsatte dog på mange klostre.

Det sunde menneske i middelalderen

Middelalderens lægekunst byggede på forestillingen om, at mennesket rummede fire legemsvæsker: blod, slim, gul galde og sort galde. De fire væsker havde forskellige egenskaber og indgik i et stort holistisk system, der også omfattede planterne. Man mente, at når mennesket havde det godt, så var der balance mellem de fire væsker. Blev balancen forrykket, så blev man syg. Diagnosen bestod i at beskrive ubalancen og kuren bestod i at finde den rette behandling og dermed genoprette balancen. Det kunne ske ved udtræk af bestemte planter, hvis egenskaber erstattede den opståede mangel. Den praktiske lægekunst i middelalderen har været en blanding af erfaring, spekulation og naturiagttagelse. Desuden har det også haft en terapeutisk virkning, at brødrene og den syge har sendt bønner til Gud, Jomfru Maria og andre helgener.

Urternes helbredende virkning

Hvis nogle af legemets funktioner blev træge, kunne det skyldes, at der var en overvægt af slim, som af naturen er kold, fugtig og sej. For derfor at opveje ubalancen kunne man anvende en plante, som var varm og tør, fx hasselurt:

løsner al lungens slim og åbner leveren, lungerne og milten, renses blæren, nyrerne og livmoderen og fremlokkes kvindernes tid.

Henrik Smid 1546

Et andet medicinsk princip gik ud på, at skaberens har skabt en fuldkommen verden, derfor findes der i naturen et virksomt middel mod enhver ubalance. Mennesket skulle finde disse midler. Guds hjælp var at give visse planter kendetegn eller signatur. Fx mente man, at den blå anemone kunne bruges mod leversygdomme. Dens blade var leverfarvede på undersiden og med god vilje kunne bladet ligne en lever i form.

En anden type planter indeholdt et stort indehold af bitterstoffer, som virkede afførende, urindrivende og svedfremkaldende. De var meget brugte, fordi de havde en tydelig effekt og på synlig måde drev det onde ud af kroppen. Patienterne svedte, rystede og havde hyppige toiletbesøg.

Henrik Harpestreng (1164-1244) var den første i Danmark, som udgav en urtebog. Han var kannik i Roskilde og læge. En kannik var en fornem gejstlig, som ofte var af adelig herkomst.

Hans urtebog beskriver en lang række lægeplanters virkning. Den har været med til at give eftertiden en indsigt i anvendelsen af urterne og deres helbredende virkende.

På følgende link fra Esrum Kloster er planterne og krydderurterne beskrevet. Her beskrives brugen af planten samt dens helbredende virkning.

<http://www.esrum.dk/praktisk/klosterhave/planter/>

En tid uden ure

Munkene levede efter et strengt tidsskema, hvor døgnet var delt op efter de otte tidebønner. De måtte ikke sove for meget, da det ikke var godt for sjælen. Det var forbudt at snakke under de lange meditationer og læsninger. Idealet var et liv i stilhed, hvor munkene kun talte sammen om de praktiske opgaver.

Religiøst dagsprogram for en munk i cistercienserordenen:

Klokken ca. 02 kaldtes der med en klokke til bøn og sang i kirken. Denne bøn kaldes *matutin* og kunne vare i flere timer, men skulle være afsluttet før daggry. Herefter meditation, stille bøn, læsning af Davids salmer eller indøvelse af dagens liturgi, det vil sige de faste punkter i gudstjenesten.

Ved daggry samledes man til festlig lovsang. De følgende syv tidebønner kaldtes:

Første tidebøn *laudes*, finder sted ved solopgang

Anden tidebøn *prim* (den første time)

Tredje tidebøn *terts* (tredje)

Fjerde tidebøn *sext* (sjette)

Femte tidebøn *non* (niende)

Sjette tidebøn *vesper* (aften, døgnet næstsidste bøn)

Syvende tidebøn *completorium eller complét* (fuldendelse).

Disse betegnelser, undtagen sidstnævnte, er hentet fra romernes tidsinddeling, hvor dagen fra solopgang til solnedgang var inddelt i 12 lige store *intervaller*, således at "timernes" længde varierede i løbet af året. Et interval er altså ikke det samme som en klokke-time.

Til alle tidebønnerne har Benedikt foreskrevet præcist hvilke salmer og læsninger, som skal foretages ved hver enkelt tidebøn i løbet af hele året.

Ved forårs- og efterårsjævn-døgn marts og oktober faldt tidebønnerne omtrent således:

Matutin, natlig samling, ca. kl. 02

(Lovsang omkring kl. 05)

prim kl. 06

terts kl. 09
sekst kl. 12
non kl. 15
vesper før dagslyset svandt
complèt efter solnedgang.

Det lokale kloster - Esum Kloster

På en af sine mange rejser besøgte ærkebiskop Eskils sin gode ven Bernhard af Clairvaux, som var abbed i klosteret i Clairvaux i Frankrig. Bernhard var og er kendt for sine teologiske værker og sin udbredelse af klosterlivet. Bernhard valgte at starte sit eget kloster, da han ikke syntes, at munkene i det kloster han var tilknyttet, levede fromt nok. Cistercienser-ordenen, som den kom til at hedde, fik en stor tilstrømning og bredte sig hurtigt rundt om i Europa.

De to venner blev enige om at oprette et cistercienser-kloster i Danmark. Formodentlig har ærkebiskop Eskil oprindeligt været benediktinermunk, men var blevet omvendt til cistercienserne. Ved at vælge cistercienserne, satsede Eskil på den orden, som netop var midt i en enorm ekspansion og som repræsenterede en ny og mere inderlig fromhed.

Omkring år 1140 havde ærkebiskop Eskil købt det stykke jord, hvor Esum kloster senere blev grundlagt. Oprindeligt var der bygget et lille benediktiner kloster, der nu var blevet forladt af munkene. Cistercienser munkene flyttede ind i det forladte kloster, og Esum Kloster blev indviet til et cistercienser kloster i året 1151.

Model af Esum Kloster

Den rette placering

Eskil tog tolv munke og en abbed med hjem til Esum. De udsendte munke faldt for klosteret og dets placering i landskabet med det samme. Placeringen af et kloster var meget vigtig for cistercienserne. Ud fra arkæologiske fund har man set, at nogle cistercienser-klostre blev flyttet op til tre gange, før de fandt den optimale placering. Placeringen af Esum kloster er aldrig blevet flyttet. Man kan sige, at den har haft den perfekte placering fra begyndelsen.

Esum klostres placering er blevet sammenlignet med hovedklosteret Clairvaux lokale placering i Frankrig. Begge ligger i en dal mellem to skråninger, og en stor eng breder sig foran klosteret. I Esum er det den store Søndereng, der går ned til Esum sø. Ved begge klostre løber et vandløb tæt forbi klosteret og i skoven tæt ved ligger en kilde. Det er Daniels kilde i Esum. Samtidig har kloster-kirken i Esum nøjagtig de samme mål som kloster-kirken i Clairvaux.

Esum kloster – Et knudepunkt i Norden

Esum kloster var cisterciensernes knudepunkt i Norden. Det var det største og mest indflydelsesrige cistercienser-kloster i Skandinavien. Nogen har ligefrem betragter Esum kloster som det nye Clairvaux i Norden. Det var et stammoder-kloster, hvorfra der blev grundlagt fem kloster: Vitskøl (1158), Sorø (1161), Dargun (1172), Colbaz (1174), Ryd (oprindeligt i Guldholt 1192, flyttet til Ryd 1210). Disse fem klostre havde syv datterklostre. Når et kloster var stammoder kloster betød det, at der blev udsendt munke fra dette kloster for at grundlægge de andre kloster. Stammoder klosteret holdt herefter opsyn med de andre klostre for at holde øje med, at klosterreglerne blev overholdt.

Udover de 12 døtre- og datter-klostre havde abbeden fra Esum Kloster også visitationspligt for nonneklosteret i Slangstrup. Abbeden i Esum var i perioder i slutningen af middelalderen generalvisitator for alle ordenens klostre i Danmark, Norge, Sverige, Skotland, Pommern, Venden og Rusland.

Esum Klosters mange funktioner

Idealet for et liv i et kloster var altid det simple liv, hvor håndens arbejde frembragte munkenes få og enkle fornødenheder. Munkene var vant til at klare sig selv på det sted, hvor de nu var anbragt. For at Esum Kloster kunne være så selvberørende som muligt, var det nødvendigt, at munkene udviklede deres egne materialer, og det betød, at de skulle kunne beherske en masse teknikker. Munkene på Esum har selv fremstillet deres fodtøj, dragter, blæk og gåsefjer til Scriptoriet, mad, frugt, grøntsager og så videre.

De udvandt også salt ved inddampning på strandene samt myremalm, som skulle forvandles til jern til redskaber. De har blandt andet fremstillet den gamle kirkeklokke i Blistrup Kirke. De genoptog også kunsten at brænde ler til teglsten. Der var store forekomster af egnet ler i området og så var der brænde i rigelige mængder i de store skove, som lå omkring. Det kæmpemæssige klosterbyggeri har krævet utrolige mængder af teglsten.

Cistercienser munke har også behersket forskellige teknikker med vand. Mange af deres klostre har ligget lavt i sumpede og våde områder. De har derfor skullet dræne og tørlægge de områder, som de har beboet. Esrum Kloster har også været omgivet af vand. Esrum munkene byggede deres egen vandmølle og udviklede indviklede teknikker, som de gav videre til andre vandmøller i området.

Med tiden fik Esrum Kloster mange jordbesiddelser. Da reformationen kom ejede de næsten en tredjedel af alt jord i Nordsjælland. Det var hele landsbyer, enkelt gårde, kirker, møller og vandmøller. Dette var jordbesiddelser, som rige mennesker havde skænket klosteret, og som brødrene havde samlet ved handel og mageskifte.

Afviklingen af Esrum Kloster

Det forblev et cistercienser kloster indtil reformationen kom i år 1536. Reformationen var ikke en skæbnesvanger begivenhed for munkene i Esrum. De fik lov til at blive boende og passe deres ejendom. De måtte dog ikke optage nye brødre. I 1559 var der elleve munke og en abbed tilbage. De havde svært ved at vedligeholde klosteret og var ved at blive gamle. De blev overført til cistercienser-klosteret i Sorø, som var det sidste opsamlingssted for cisterciensermunke i Danmark.

Nedrivningen begyndte kort efter, og murstenene og andre byggematerialer blev brugt til blandt andet at bygge Frederiksborg slot og ved udvidelsen af Kronborg ved Helsingør.

Den hurtige nedrivning kan ses som et ønske om hurtigt at slette sporene af den katolske kirke. Grunden til, at der er bevaret en bygning i dag, er, at kongerne skulle bruge et hus under deres jagt-ture. Senere opgav kongerne huset og overlod det til andre formål. Huset er blevet brugt som stutteri, garnison for kompagnier af dragoner, regimentsskrivere, Amtstue, amtsforvaltning, magasin for Nationalmuseet, bombe- og brandsikkert skjul for særlige dokumenter fra Rigsarkivet, Det Kongelige Bibliotek og Nationalmuseet, flygtningehjem og miljø og naturskole.

Esrum Kloster i dag

Efter en større restaurering åbnede Esrum Kloster i 1997 for offentligheden. Udover en permanent udstilling om munkene på klosteret og de mange urter fra munkenes tid i klosterhaven, findes der skiftende udstillinger om forskellige emner fra middelalderen.

Desuden kan man leje lokaler til konferencer og møder. I den hvælvede klosterkælder ligger restauranten *Broder Rus' Kælder*, hvor man kan smage middelalderspecialiteter som blandt andet øl.

Historien om broder Rus

Efter reformationen kom til Danmark blev der også udgivet smædeskrifter mod den katolske kirke og specielt om klostrene. En af de mest kendte smædekrifter imod Esrum Kloster var historien om Broder Rus. Der er mange udgaver af historien, og de blev brugt til at give et dårligt billede af munkene, som frådsende, liderlige og griske.

En dag dukkede en ung mand op ved porten til Esrum Kloster. Han søgte arbejde og fik opgaver i køkkenet. Her gjorde han stor gavn til glæde for munkene og deres sanser. Det fortælles, at køkkenlederen en dag omkom i en stor gryde kogende suppe. Den eneste, som også var til stede i køkkenet var Broder Rus. Men ingen ved helt, hvordan ulykken skete. Broder Rus overtog nu lederposten, og maden blev bedre og bedre, og munkenes livremme blev større og større. Til så stor glæde, at de begyndte at glemme deres bønner i løbet af dagen. Broder Rus sørgede også for vin til måltiderne. Der var så meget, der skulle serveres, og Broder Rus fik derfor hjælp af nogle serveringspiger, som måske også kunne mere end servere. Livet levedes lystigt på Esrum Kloster.

Men en dag overværede en bonde, godt skjult i et hult træ, et møde mellem broder Rus og fanden selv. Fanden spurgte, hvordan det gik med munkene på Esrum. De er snart klar til at blive plukket, fortæller Broder Rus. Bonden skyndte sig hen til abbeden og fortalte, hvad han havde overværet. Broder Rus blev tilintetgjort med det samme.

(gengivelse af historien fra bogen Esrum Kloster – et hus i et landskab s. 105)

Klosterordener

Augustinerordenen har sit navn efter kirkefaderen Augustin. Han er født i 354 i Numidia (Algeriet), rejste i 383 til Rom for at studere og endte som biskop i byen Hippo Regius, hvor han døde i 430. Augustin har skrevet en del bekendelsesskrifter, som stadig står som markante religiøst-filosofiske værker.

Selve ordenen opstod først omkring år 1050 med inspiration fra det fællesskab, Augustin havde opbygget i Hippo, hvor han havde samlet en række præster omkring sig, men også på baggrund af den såkaldte augustinerregel, som kort fortalt omfatter de klassiske munkeløfter: Kyskhed, lydighed og fattigdom. Medlemmerne blev kaldt korherrer, fordi de var præster (kanniker), tilknyttet en domkirke.

I Danmark var der et kloster med augustiner-nonner i Asmild og klostre med augustinermunke i Eskilsø, Grinderslev, Tvillum, Vestervig, Viborg og Æbelholt.

Benediktinerordenens grundlægger, Benedikt, blev født omkring år 480 i Nursia i Italien og døde omkring år 547. Han havde som ung i tre år levet i ensomhed i en hule i bjergene, ifølge overleveringen med en ravn som eneste selskab. Dog kom han i kontakt med en flok munke, der boede i nærheden. De opfordrede ham til at blive deres leder, hvilket han accepterede. Hans strenge krav til deres levemåde bevirkede imidlertid, at munkene prøvede at tage livet af ham med gift. Det mislykkedes, og Benedikt flygtede tilbage til hulen. Efterhånden samlede han flere og flere munke omkring sig, og i år 529 blev det første benediktinerkloster grundlagt.

I Danmark blev der bygget munkeklostre i Alling, Esrum, Essenbæk, Glenstrup, Halsted, Klavø, Næstved, Odense, Ringsted, Seem, Sorø, Vejerslev, Veng og Voer samt nonneklostre i Dalum, Dronninglund, Gudum, Odense, Oxholm (hed tidligere Ø), Randers, Ribe, Roskilde, Sebber, Stubber, Vissing, Ørslev og Aalborg.

Birgittinerordenen er stiftet af Den Hellige Birgitta af Vadstena, som levede ca. 1303-1373. Ordenen kaldes også Den hellige Frelsers Orden og bygger på Augustinerreglen. Birgitta havde allerede som barn religiøse syner og modtog åbenbaringer. Disse er nedskrevet på latin i ca. 700 tekster, hvor hun anbefaler fordybelse og mystisk indlevelse i den lidende Kristus. Ordenen har både en kvindelig og mandlig retning. I Europa blev der oprettet 74 Birgittinerklostreklostre, men i Danmark kun to, nemlig i Mariager og Maribo.

Den Hellige Birgitta har de senere år fået en renæssance, idet de mange pilgrimsvandringer sker under hendes motto:

"Herre, vis mig din vej, og gør mig villig til at vandre den."

Pilgrimsvandringerne er igen et eksempel på, hvordan folkekirken tager gamle katolske traditioner op.

Cistercienserordenen er stiftet af Den hellige Bernhard af Clairvaux (1090 – 1153), som udskilte den fra benediktinerordenen. Man ønskede en mere bogstavelig tolkning af klosterreglen med nøje overholdelse af løftet om fattigdom, lydighed og kyskhed. Især skyldtes deres utilfredshed benediktinernes overdrevne interesse for kirkekunst og liturgisk sang. En rigmand stillede et stykke jord til rådighed i Cistercium, syd for Dijon, heraf navnet. Ved Bernhards død i 1153 var der 350 klostre i hele Europa. Ordenen var stærkt involveret i korstogene og som følge deraf blev der i 1200-tallet oprettet 12 klostre i der nuværende Mellemøsten. I Danmark byggede cistercienserne klostre i Esum, Holme, Kalvø, Knardrup Løgum, Seem, Sminge, Sorø, Tvis, Veng, Vitskøl og Øm. Desuden er der af nyere dato et munkekloster i Myrendal på Bornholm. Nonnerne boede i Roskilde og Slangstrup. For få år siden blev der bygget et nonnekloster i Gjerrild på Djursland,

Dominikanerordenen (Sortebrødre) blev grundlagt af spanieren Domingo de Guzman (på latin: Dominicus) i 1215. Ordenen er ligesom franciskanerordenen en tiggerorden. Den var ikke en munkeorden i egentlig forstand, men snarere et fællesskab af prædikanter, som ikke var bundet af samme løfter som i andre ordener. Der har fra starten været stor tilslutning fra intellektuelle kredse, idet grundige studier og et højt videnskabeligt niveau altid har præget bevægelsen. Ret tidligt i ordenens historie blev der oprettet kvindelige afdelinger med den forskel fra de mandlige, at kvinderne ikke måtte beskæftige sig med prædikevirksomhed. Efter reformationen mistede ordenen sin position i Danmark, men fandtes dengang i Haderslev, Helsingør, Holbæk, Næstved, Odense, Ribe, Roskilde, Vejle, Viborg, Vordingborg og Århus, mens der var nonneklostre i Gavnø og Roskilde.

Franciskanerordenen (Gråbrødre) er stiftet af Frans, som blev født i 1182 i Assisi i Italien. Han var søn af en rig købmand, men valgte som voksen at være fattig. Han ville leve blandt fattige og syge mennesker og ville hverken eje ting eller penge. Han ville leve som Jesus havde lært menneskene at leve. Franciskanerne blev også kaldt gråbrødre og var en såkaldt tiggerorden. I Danmark var der munkeklostre i Helsingør, Horsens, Kalundborg, Kolding, København, Køge, Nykøbing F, Nysted, Næstved, Odense, Randers, Ribe,

Roskilde, Svendborg, Tønder, Viborg og Aalborg; nonneklostrene kom til at ligge i København, Odense og Roskilde.

Johanitterordenen (Korsbrødre) har sit udspring i Jerusalem i forbindelse med de store korstog i 1100-tallet. Ordenen blev grundlagt af lederen af et pilgrimshospital, Geraldus. Der var tale om et broderskab baseret på Augustins regel. Senere blev reglerne revideret, så ordenen blev en ridderorden, der bestod af tre grupper: Riddere, præster og lægbrødre. Ud over at adlyde løfterne om fattigdom, kyskhed og lydighed havde de pligt til at betragte sig som korsfarere, som skulle forsvare den kristne tro, præsterne stod for gudstjenesterne, mens lægbrødrene plejede de syge og hjalp de fattige. Fra 1522 til 1798 havde ordenen hovedsæde på Malta, heraf det andet navn, malteserridderne, som fortsat er den katolske betegnelse. Johanniterne kom til Danmark i 1164, da Valdemar den Store skænkede jord ved Slagelse til oprettelse af Antvorskov Kloster. Ordenen kom til at spille en vis rolle i forbindelse med reformationen, idet en af de mest fremtrædende personligheder i den forbindelse, Hans Tausen, var munk i Antvorskov Kloster. Kvindernes rolle i forbindelse med denne orden kendes ikke, men man formoder, at de har deltaget i plejen af de syge. Nonneklostre kendes ikke. Foruden Antvorskov i Slagelse var der munkeklostre i Horsens, Nyborg, Nykøbing Mors, Odense, Ribe og Viborg.

Præmonstratenserordenen er stiftet af Norbert af Xanten, der grundlagde ordenens hovedsæde i den franske by Prémontré. Den blev en af overklassens mest populære ordener. Ordenens brødre kalder sig ikke munke, men kanniker eller korherrer, fordi det kræver en præsteuddannelse at blive optaget i denne orden. Præmonstratenserne kom til Danmark i midten af 1100-tallet efter en aftale mellem Bernhard af Clairvaux og den danske ærkebiskop Eskil. En samtidig karakteristik af ordensbrødrene findes i et brev i forbindelse med oprettelsen af et kloster i Jerusalem. Egentlig skulle der have været tale om et cistercienserkloster, men opgaven blev givet til præmonstratenserne med følgende begrundelse:

De vil opføre sig som indsigtfulde mænd med glødende iver. I trængsler er de tålmodige, i værk og ord mægtige. De er fredsønskende kæmper, blide mod mennesker, voldsomme mod dæmoner.

Det kendteste kloster i Danmark, og så vidt vides også det eneste, for denne orden er Børglum Kloster. Samme orden havde et nonnekloster i kort afstand fra Børglum, nemlig Vrejlev kloster.

Aktiviteter og elevopgaver

Aktiviteter - Urters helbredende virkning

I nær tilknytning til klosterbygningerne lå klosterhaven. Den var ofte delt op i tre haver med forskellige planter: en urtehave, en frugthave og en køkkenhave.

I urtehaven blev de urter dyrket, som den lægekyndige broder skulle bruge til behandling af de syge, der var indlagt på klosterets hospital (infirmarium). Det var urter, som munkene dengang mente havde en helbredende virkning. De urter bliver i dag ofte brugt som krydderurter i tilberedningen af vores mad. Dengang havde befolkningen ikke medicin, som vi har i dag. De brugte derfor de urter, som de kunne finde i naturen eller dyrke i klosterhaven.

De munke, som arbejdede med behandling af de syge, ønskede at finde urter, som kunne hjælpe mennesker. De blev dygtige til at finde ud af, hvilke urter, som kunne helbrede mennesker.

Mange af de urter munkene brugte findes stadig i dag. Malene Bendix fra Skoven i Skolen har udarbejdet tre aktiviteter, hvor eleverne kan arbejde med forskellige urter, som gror i naturen og som munkene i middelalderen allerede kendte til.

- A. *A: Te mod forkølelse*
- B. *Ansigtvand med urter*
- C. *Salve af rødkløver*

A. Te mod forkølelse

Kort om teen

Teen her er god mod forkølelse. Urterne i teen blomstrer på forskellige tidspunkter. Pluk urterne i løbet af året. Tør dem og bland dem til forkølelste.

Hvad skal du bruge

Her er nogle urter, som er gode at blande i teen. Du behøver ikke dem alle sammen.

- Violer (blomster i marts og april)
- Lindeblomster (blomstrer i juni)
- Hyldeblomster (blomstrer i juni)
- Vandmynte (blomstrer fra juni til september)
- Velduftende kamille (blomstrer i juni og juli)
- Hyben (er modne i juli og august)

Vandmynte vokser hvor der er fugtigt. Den dufter af mynte.
Foto: Malene Bendix.

Sådan gør du

Tør urter

Hæng dine urter til tørre et tørt og luftigt sted med hovederne nedad i 3 – 7 dage. De kan enten hænge enkeltvis på en snor (lindeblomster, hyldeblomster) eller i små bundter (viol, mynte, kamille).

Hyben skal du rense for blade og kløpulver og tørre ved 50 grader på en bageplade i ovnen. Du kan også tørre dem på en avis over en radiator.

Når urterne er tørre, plukker du bladene af og lægger dem i dåser eller mørke glas.

Gem te

Når efteråret kommer, kan du blande de tørrede urter sammen til din egen forkølelseste. Du kan have teen i en tedåse.

Skovviol blomstrer i marts og april.

Foto: Malene Bendix.

Lav te

Og når du en dag sidder med snotnæse og halstørklæde er det tid til forkølelseste. Du skal bruge 2 - 4 teskefulde te til en kande. Hæld kogende vand over og lad teen trække i 10 minutter. Drik den ren eller med honning og citron.

B. Ansigtsvand med urter

Kort om urter

Du kan selv lave ansigtsvand af urter. Du kan bruge urterne friske eller tørre. De tørre urter er mere koncentrerede. Derfor skal du kun bruge halvt så meget af tørrede urter, som du ville bruge af friske.

Lidt om at høste og tørre urter

Hvis du skal bruge blade, så høst dine urter lige før de blomstrer. Da indeholder de mest duft og smag. Hvis du skal bruge blomster, så høst mens de blomstrer.

Du kan tørre dine urter, ved at hænge dem med hovedet nedad i bundter på en snor et luftigt og tørt sted. Det tager cirka en uge at tørre urter - alt efter hvor tykke planterne er. Når urterne er helt tørre, piller du dem i stykker og lægger dem i dåser eller glas.

Vellugtende kamille virker helende på hud med betændelse.
Foto: Malene Bendix.

Hvad skal du bruge

- Urter (lindeblomster, røllike, timian, kamille eller agurk. Se nedenfor)
- Vand
- Skål
- Kogekedel eller gryde
- Kaffefilter eller viskestykke

Sådan gør du

Urter til ansigtsvand

Forskellige urter har forskellige virkning. Her er nogle eksempler:

- Lindeblomster virker beroligende på sart hud

- Røllike er god for hud med ar
- Timian er god til uren hud
- Kamille er god for hud med betændelse
- Agurkesaft er godt til uren hud. Riv en agurk, læg det i et viskestykke og vrid saften ned i en skål. Det kan du bruge direkte.

Ansigtsvand

Det er meget let at lave ansigtsvand:

- Pluk og saml de urter du skal bruge
- Læg 5 tsk friske urter i en skål.
- Hæld 1/2 liter kogt vand over urterne
- Lad det trække i 5 minutter
- Si urterne fra i et kaffefilter
- Hæld dit ansigtsvand på en lille flaske.
- Sæt flasken i køleskab og brug det som ansigtsvand.

Ansigtsvandet kan holde sig 5 - 7 dage i køleskab. Det må ikke blive for gammelt. Smid det ud og rens flasken, så den er klar til næste omgang. Hvis du har tørret urter, kan du lave ansigtsvand når du vil.

C. Salve af rødkløver

Kort om rødkløver

Måske kender du rødkløver. Den blomstrer fra maj til september på marker, enge, overdrev og i grøftekanter.

Blomster

Blomsterne er bittesmå og rødliga. De sidder mange sammen i et kuglerundt hoved. Prøv at lugte til dem. De er fulde af duftende, sød nektar. Bierne henter nektar til deres honning hos rødkløver.

Blade

Bladene er kløverblade – sat sammen af tre små blade. Tit er der et lysegrønt V på hvert småblad. Hvis du finder et blad med fire småblade, er det en firkløver - og betyder lykke.

Rødkløverplanten bliver 25 – 40 cm høj.

Gøder jorden

Rødkløver gøder jorden. Den er med i ærteblomstfamilien - og de kan lave rodknolde. Bakterier i rodknoldene kan optage luftens kvælstof. De kan altså binde gødning fra luften.

Hvad skal du bruge

- Rødkløver
- Spand til at samle blomster
- Lille gryde
- Grydeske
- Vand
- Atamon
- Komfur eller bål
- Si
- Klæde (viskestykke)
- Skål
- Mørkt glas eller dåse til salven.

Tid

Tid til at plukke blomster. Flere timer til at koge salven ind.

Sådan gør du

Salve

Du kan lave salve af rødkløver. Rødkløversalve er god mod sprukne læber og tør hud. Du gør sådan:

Pluk og kog

Pluk en lille gryde fuld af rødkløverblomster. Fyld vand i gryden, til det dækker blomsterne, og stil gryden på komfuret – eller over et bål. Gryden skal simre – dvs. koge ganske stille – 1 times tid.

Si

Nu skal du si blomsterne fra vandet. Det er vandet du skal bruge, så læg en si oveni en skål. Bred et klæde – f.eks. et viskestykke – ud over sien. Hæld så blomster og vand igennem klæde og si og vrid pres alt vandet ud af blomsterne i klædet.

Kog ind

Pluk nu en ny gryde fuld af rødkløverblomster. Hæld vandet fra sidste omgang over blomsterne og kog det hele en time. Si igen blomsterne fra vandet – og kog væsken ind til den har samme konsistens som sirup.

Køl og gem

Afkøl nu din salve. Rør den med en lille smule Atamon, så den kan gemmes. Gem din rødkløversalve i et lille mørkt glas eller en dåse. Tegn en flot etiket og lim den på dåsen.

Rødkløverte

Rødkløver er fra gammel tid blevet brugt i folkemedicinen. Du kan f.eks. lave en te, som virker mod hoste med tørrede rødkløverblomster. Du skal bruge 1 teskefuld blomster til 1 kop kogende vand.

Elevopgave 1 – Munke og nonneordener

Fortæl eleverne, at der er mange forskellige munke og nonneordener, som blandt andet er kendetegnet ved forskel i dragter og visioner.

De mest udbredte ordener i Danmark var i prioriteret størrelsesorden:

Benediktinere

Franciskanere

Dominikanere

Cisterciensere

Del eleverne i grupper, hvor de selv laver research på biblioteket og på nettet og kommer mere i dybden med en bestemt orden. Lad dem til sidst holde oplæg for hinanden.

Elevopgave 2 – Tegn en grundplan af et kloster

Klostrets indretning

Ordet "kloster" betyder egentlig "indelukke, indhegning" og henviser til, at munke og nonner ønskede at lukke sig inde og tænke på Gud. I klostret fandt de ro til at læse i Bibelen, synge og bede. Et kloster var ofte indrettet på den måde, at de bestemte rum som fx kirken, spisesalen, sovesalen og så videre skulle ligge på én bestemt måde. Nedenfor er en beskrivelse af indretningen af et typisk kloster. Læs den og se på grundplanen nedenfor.

I midten af klostret var der en gårdhave, hvor munkene kunne opholde sig. Haven var centrum for klosteret. Når munkene gik i haven kunne de tænke på paradises have og på at være sammen med Gud.

Inden for klostrets mure var kirken det vigtigste sted. Det var her munkene mødtes til gudstjeneste, messe og bøn. Kirken lå som regel mod nord. Kirkens alter vendte altid mod øst, hvor solen står op. Sakrestiet lå tæt ved alteret og lå i østfløjen. I sakrestiet blev alle de hellige ting, kæder og drikkebægre opbevaret. Sakre betyder hellig.

Ved siden af sakrestiet lå et bibliotek (scriptoriet), hvor munkene læste og arbejdede med afskrift af bøger. Mange steder var det det eneste opvarmede rum.

Fra biblioteket kunne man gå videre til kapitelsalen. Her læste abbeden hver dag et kapitel fra Benedikts klosterregel og her snakkede man om dagens opgaver.

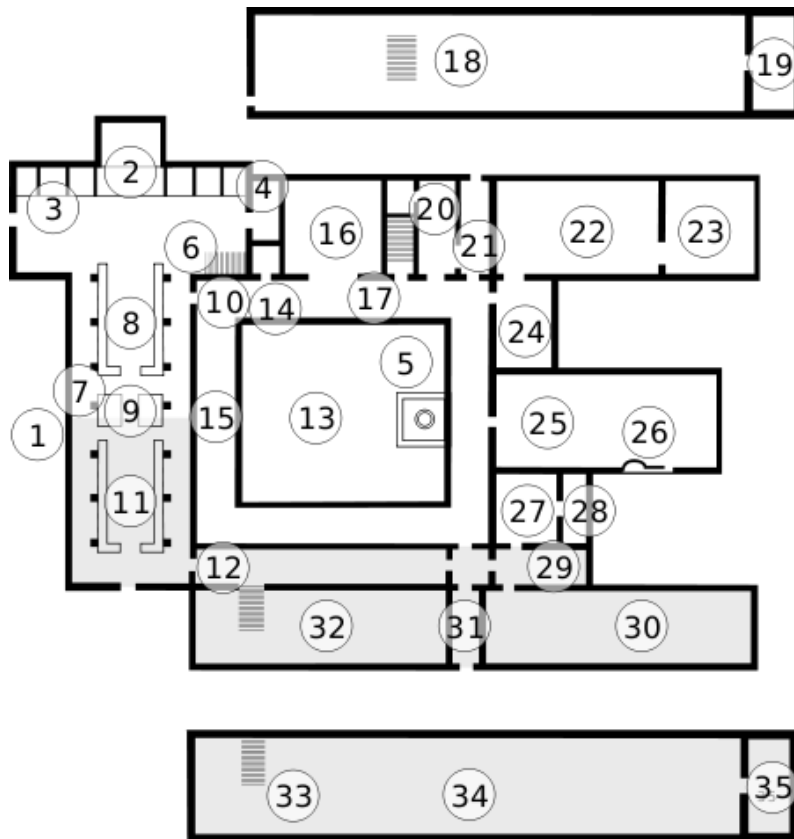
Ved siden af eller oven over kapitelsalen lå munkenes sovesal, hvor munkene hver især havde en lille celle at sove i.

I den sydlige fløj lå munkenes køkken og spisesal.

I vest fløjen boede de almindelige mennesker, der arbejdede på klostret. Lægbrødrene blev de kaldt.

Kig på grundplanen og snak om, hvad munkene brugte de forskellige rum til. I skal bruge grundplanen som en ide, når I bagefter skal bygge jeres eget kloster.

Grundplan af et kloster

<p>1 Højkoret mod hovedalteret</p> <p>2 Dødeporten, hvorigennem de døde efterbegravelsesmesses blev båret til kirkegården</p> <p>3 Munkenes kor</p> <p>4 Bænke til de syge</p> <p>5 Adskillelse mellem munkenes og lægbrødrenes kor</p> <p>6 Lægbrødrenes kor</p> <p>7 Nattrappen fra munkenes dormitorium (soverum), som lå på første sal over hele østfløjen.</p>	<p>8 Sakristiet, hvor de hellige genstande til messen er opbevaret</p> <p>9 Armariet, hvor de hellige bøger blev opbevaret</p> <p>10 Munkenes indgang til kirken</p> <p>11 Lægbrødrenes indgang til kirken</p> <p>12 Kapitelsalen</p> <p>13 Dagtrappen til munkenes Dormitorium</p> <p>14 Samtalerum</p> <p>15 Munkenes opholdsrum</p> <p>16 Novicernes rum</p> <p>17 Latrin (toilet)</p>	<p>18 Calefaktoriet eller varmerummet</p> <p>19 Brønd og vaskehus</p> <p>20 Munkenes refektorium (spisesal)</p> <p>21 Læsepult</p> <p>22 Køkken</p> <p>23 Lægbrødresmøge</p> <p>24 Magasinrum i stueetagen, 1 sal lægbrødrenes sovesal, som strakte sig over hele vestfløjen</p> <p>25 Lægbrødrenes spisesal</p> <p>26 Latrin (toilet)</p>
---	---	--

Hele klassen kan sammen eller i grupper bygge en grundplan af et kloster.

Materialer:

1 stor plade (meget stærkt karton, finerplade, træplade)

Ler (det skal ikke brændes)

Eventuelt stof, små kviste, mos, vat og andre materialer, som kan være med til at udforme munke, dyr, træer, møbler o.s.v. Alt afhængigt hvor detaljeret klassen ønsker at gøre det.

I skal ud fra ovenstående grundplan bygge jeres egen grundplan af et kloster. I kan vælge kun at tage de store rum med.

På den store plade tegnes grundridset af ydermuren og skillevæggene rummene. Eleverne skal udforme munkestenen i ler i størrelsen 4cm i længden, 2 cm i bredden, 1 cm i højden. Munkestenene skal lægges som grundrids for ydermuren og skillevæggene i 2-3 lag.

Herefter kan rummene fyldes med møbler, munke, dyr o.s.v. Det er op til den enkelte klasse at bestemme, hvor detaljeret klosterplanen skal være og hvor meget som skal med i de enkelte rum.

Elevopgave 3 - Benedikts klosterregel

Læs nedenstående bibeltæst:

Og se, der kom én hen til Jesus og spurgte: "Mester, hvad godt skal jeg gøre for at få evigt liv?" Han svarede: "Hvorfor spørger du mig om det gode. Én er den gode. Men vil du gå ind til livet, så hold budene!" Han spurgte: "Hvilke?" Jesus svarede: "Du må ikke begå drab, du må ikke bryde et ægteskab, du må ikke stjæle, du må ikke vidne falsk og ær din far og mor! Og du skal elske din næste som dig selv." Den unge mand sagde: "Det har jeg holdt alt sammen. Hvad mangler jeg så?" Jesus sagde til ham: "Vil du være fuldkommen, så gå hen og sælg, hvad du ejer og giv det til de fattige, så vil du have en skat i himlene. Og kom så og følg mig!" Da den unge mand hørte det svar, gik han bedrøvet bort, for han var meget velhavende.

Mattæus 19, 16-22.

Mennesker har alle dage spurg: Lever jeg mit liv ordentligt? Er jeg et godt menneske?

Den unge mand i teksten er også optaget af det spørgsmål og munke og nonner gør alvor af at leve, som Jesus kræver det i teksten. Det viser *Benedikts klosterregel*, som beskriver hvordan et klosterliv skal leves

De vigtigste retningslinjer for et liv i et kloster er:

Fattigdom, kyskhed, lydighed.

Sammen med påbudet:

Ora et labora,

som betyder "bed og arbejd", udgjorde det basis for livet i klostret.

Hver dag blev der læst et kapitel fra Benedikts regel højt i klostrets kapitelsal. Her følger et uddrag af kapitel 4 i Benedikts regel:

Redskaberne til at gøre gode gerninger

For det første elske Gud Herren af hele sit hjerte og af hele
sin sjæl og af hele sin styrke.
For det andet elske sin næste som sig selv.
Endvidere ikke begå drab,
ikke bryde et ægteskab,
ikke stjæle,
ikke begære,
ikke vidne falsk.
Ære alle mennesker,
og ikke gøre mod den anden,
hvad man ikke ønsker gjort mod sig selv.
Fornægte sig selv for at følge Kristus;
tugte sin krop,
ikke give sig hen til nydelse,
elske fasten,
hjælpe de fattige,
give den nøgne klæder,
besøge den syge,
begrave den døde,
hjælpe den nødlidende,
trøste den sørgende.
Gøre sig fremmed for denne verdens gerninger;
ikke sætte noget højere end kærligheden til Kristus;
ikke handle i vrede;
ikke lade vreden få tid til at udvikle sig;
ikke bære svig i sit hjerte;
ikke slutte fred på skrømt;
ikke forlade kærlighedens vej.
Undlade at sværge for ikke at sværge falsk,
bekende sandhed i hjerte og mund,
ikke gengælde ondt med ondt,
ikke gøre nogen uret men tålmodigt udholde begået uret.
Elske sine fjender,
ikke forbande dem, der forbander, men hellere velsigne dem;
udholde forfølgelser for retfærdigheds skyld.
Ikke være hovmodig,
ikke være drikfældig,
ikke være madglad,
ikke sove for meget,
ikke være doven,
ikke knurre,
ikke tale ondt om andre.....

Gyldendals bog om danske klostre s.16

Opgave:

Nogle af Benedikts regler er for de fleste mennesker nemme at overholde. Hvilke? Andre er nærmest umulige at efterleve.

Vælg 2-3 ting i Benedikts klosterregel, som du tror, det er svært, men ikke umulige for dig at efterleve. Prøv om du alligevel kan gøre det henover det næste døgn. Hvordan gik det?

Elevopgave 4 - Et døgn i kloster

Hvis man gerne vil være munk eller nonne, begynder man sin tid i klosteret som novice. I middelalderen var noviceerne ofte store børn, der af den ene eller den anden grund ikke kunne blive i familien. Måske mente man, at det var det bedste for barnet, men det kunne også være fordi, det var svært at brødføde alle børnene i familien.

En døgnrytme for en novice i middelalderen, kunne se ud som følger. Tallene er de døgn timer, hvori de forskellige ting foregår.

1. søvn
2. natlig bøn, skulle afsluttes inden solopgang (matutin)
3. imellem 3 og 5 lå dagens første bøn (prim)
4. søvn
5. søvn
6. bøn (terts)
7. gøremål/studier/arbejde
8. gøremål/studier/arbejde
9. bøn (sekst)
10. gøremål/studier/arbejde
11. gøremål/studier/arbejde
12. gøremål/studier/arbejde
13. messe
14. middagsmåltid
15. bøn (non)
16. læskedrik
17. gøremål/studier/arbejde
18. aftenbøn/aftenmåltid (vesper)
19. gøremål/studier/arbejde
20. dagens sidste bøn (complét)
21. gøremål/studier/arbejde
22. søvn
23. søvn
24. søvn

På de næste to sider er der et skema, hvor du skal skrive din egen døgnrytme ind.

Min egen døgnrytme.

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.
13.
14.
15.
16.
17.
18.
19.
20.
21.
22.

23.
24.

Sammenlign de to døgnrytmer.

Hvordan ville det mon være for dig at blive novice? Hvordan tror du, at du ville have det med det?

I dag vælger man stort set selv, om man vil være novice. Hvad tror du, der kan få et menneske til at vælge klosterlivet?

Elevopgave 5 - I kælderen

Nu skal du digte din egen historie, som skal foregå i et kloster. Det skal være en krimi. Du skal bruge mindst en giftig urt i historien. Det er vigtigt, at du hele tiden fortæller på en måde, så historien virker realistisk. Derfor skal du tage klosterleksikonet nedenfor til hjælp og bruge ordene derfra til din historie.

Historien kunne begynde sådan her:

Novicen Johannes kikkede sig over skulderen, inden han gik ind til messen og lydløst fik klemt sig ned blandt lægbrødrene. Følelsen af at blive iagttaget fulgte ham overalt, hvor han gik...

Klosterleksikon

Abbed	munkeklosters leder
Abbedisse	nonneklosterets leder
Benedikt	Benedikt af Nursia var grundlægger af Benediktinerordenen. Benedikts klosterregel blev udformet 529 og har været den grundlæggende inspiration for andre ordener.
Calefactorium	klosterets varmestue.
Cellerar	kældermester.
Dormitorium	klosterets sovesal
Eremit	eneboer. De første munke levede som eremitter i ørkenen.
Gregoriansk sang	enstemmig sang uden akkompagnement, der blev sunget under messen. Gregor den store, (pave fra 590-604) som denne sangform er opkaldt efter, var en stor musiker. Han havde en sangskole i Rom, Schola Cantorum og arrangerede bl.a kurser for børnehjemsbørn.
Helgen	en person, der har levet et meget fromt, kristent liv - og måske har lidt martyrdøden - og efter sin død er blevet kåret til helgen af paven. En helgen har status som et bindeled til Gud.
Hypokaust	et fyrrum med et stenmagasin - klosterets centrale varmeanlæg
Kapitelsal	det rum, hvor munkene samledes for at høre et kapitel af klosterregelen.
Klausur	lukket del af klosteret, hvor kun beboere har adgang.
Lægfolk	efter et års prøvetid, kunne lægbrødre optages i klosteret til at varetage praktisk arbejde. Lægbrødrene var ikke munke, men almindelige mennesker.

Munkeløfte	ved endelig indtræden i en orden, afgiver munken et løfte om fattigdom, lydighed og kyskhed (renhed). Det samme gælder naturligvis for nonner.
Nattrappe	en trappe, som munkene skulle ned ad for at "lande" direkte i kirkerummet, når de skulle til tidebøn om natten
Necessesarium	toilet
Novice	en person, der endnu ikke er optaget endeligt i en orden
Opus Dei	betyder "Guds værk", gudstjenesten.
Prior	Abbedens eller abbedissens stedfortræder
Refektorium	klosterets spisesal
Reformationen	overgangen fra katolsk til protestantisk kristendom
Relikvie	en hellig genstand, ofte en del af en afdød, et helligt menneske: en tand, en hårtot, et ligklæde e.a.
Sakristi	et rum, hvor man opbevarede hellige genstande og klæder til gudstjeneste og tidebønner
Skapular	en slags forklæde som bruges udenpå munke- eller nonnedragt, når et stykke arbejde skal gøres
Skriptorium	var ofte det eneste rum i klosteret, der var opvarmet. Her sad nemlig munkene og skrev bøger og dokumenter og varmen var nødvendig, for at blækket kunne tørre.
Tidebøn	munke og nonner var forpligtede på 8 tidebønner i løbet af et døgn: En om natten og syv om dagen
Tiggerorden	en munkeorden, hvor kravet om fattigdom spillede en særligt stor rolle.

Elevopgave 6 – En fortælling fra Esrum Kloster

Læs historien og besvar de efterfølgende spørgsmål

Da munkene på Esrum Kloster reddede Niels Attesen

En tidlig morgen sommeren 1287 rullede en åben vogn med to heste ned gennem bakkerne mod Esrum Kloster. Det gik langsomt frem, vejen var dårlig med kun to hjulspor, der snoede sig frem mellem marker og egne og ind gennem skov og krat. I vognen sad præsten Niels Attesen fra Blistrup sammen med sin brorsøn Svend – en lyshåret dreng på 10 år. På bukken foran sad den gamle gårdskarl Mikkell Bjerg og holdt hestene. Solen varmede dejligt og fuglenes sang fyldte luften med de dejlige melodier. Niels Attesen sad småsovende og drømmende og lod tankerne flyve.

Han elskede at komme på klosteret. Se den store kirke. Det var den største bygning han nogensinde havde set. Det var som om den forsvandt helt op i himlen. Og så alle de mange værksteder rundt om i klosteret. Mest af alt elskede han scriptoriet. Munkenes skrivesal. Her sad de stille og arbejdede med de hellige bøger. Her skrev de nye kopier af alle de gamle kostbare skrifter. Broder Herluf var dygtig til det arbejde. Han kunne skrive fantastiske flotte bogstaver, formede som dyr og mennesker, og dejlige små malerier – malet direkte i bøgerne. Sådan en bog ville Niels gerne eje.

Pludselig gav det et kraftigt ryk i vognene, og præsten åbnede forvirret øjnene. Hestene trak til, det knagede i træ og remme og et vildt ridt begyndte. Mikkell bjerg havde svært ved at holde hestene. De blev vildere og vildere og han kunne ikke holde dem tilbage.

- Hestene er skræmt fra vid og sans!

- Det er hestebremser, råbte Mikkell!

- De stikker hestene – jeg kan ikke holde dem – de løber med os!

Vognen slingrede fra side til side – hjulene hoppede hen over sten og huller i vejen, Niels og Svende klamrede sig til vognens sider. Vildere og vildere gik det. Pludselig lød der et brag. Et af hjulene havde ramt en stor sten i vejsiden, og vognen krængede over og væltede med en knasende lyd. Niels, Svend og Mikkell blev kastet ud af vognene og ind i krattet ved vejsiden. Vognen pløjede sig gennem buske, krat og jord, indtil den til sidst lå helt stille. Hestene blev trukket stramt bagover. De stejlede og kastede sig frem i seletøjjet uden at kunne flytte vognene en tomme.

Niels Attesen lå livløs på jorden. Hans krop lå underlig forvreden op mod en stor træstub. Svend og Mikkell var landet i et brombærkrat. De blødte fra ansigt og hænder, men det tætte buskads havde taget af for faldet – de var uskadt!

- Mester Niels, mester Niels, kaldte Svend!

Men han fik ikke noget svar. Sammen gik de hen til præsten og løftede ham forsigtigt om på ryggen.

- Tror du han er død, spurgte Svend skrækslagen!

I det samme slog Niels øjnene op og så fortumlet fra den ene til den anden. Hans ansigt var fortrukket i smerte, og han havde svært ved at tale.

- Jeg kan ikke røre mig, hviskede han.

- Det er min ryg – den gør forfærdeligt ondt!

- I må skaffe hjælp...

Mikkell Bjerg løb hen til hestene og skar seletøjet i stykker med en kniv, kastede sig op på den største og red i vild galop ned mod klosteret.

Efter godt en time buldrede han ind på gårdspladsen foran klosteret. Et par munke kom løbende til, og efter en kort forklaring forsvandt de ind i klosterets store lade for snart efter at vende tilbage med en vogn og to heste. Mikkell bjerg og de to munke kørte tilbage efter Niels.

Niels Attesen blev båret ind i et stort mørkt rum. Der var ingen møbler bortset fra tre store senge, der stod op ad den ene væg. På væggen over sengene hang et enormt billede, der viste historien om Jesus, der vækker Lazarus op fra de døde. Niels blev forsigtigt løftet op i den nærmeste seng og en novice ordnede omhyggeligt puderne og dynen. Smerten fra ryggen var taget lidt af. Så længe han lå helt stille var det ikke så slemt, men når han drejede kroppen gjorde det så ondt, at han var ved at skribe!

Da hans øjne havde vænnet sig til mørket opdagede han, at han ikke var alene i rummet. I sengen længst borte lå en ung mand og sov. Han åndede meget tungt og hans ansigt skinnede af sved. Det var tydeligt, at han havde høj feber.

Døren til rummet gik pludseligt op og solskinnet strømmede ind og tegnede en lang klar firkant i gulvet. Niels kneb øjnene sammen. Var det abbed Jens Lille hans gode ven? Eller Svend og Mikkell?

- Jamen Niels – Hva´er der dog sket – Hvordan kunne du komme så galt af sted?

Jens Lille var en tyk lille mand med et venligt ansigt. Han smilede til Niels, bøjede sig ned over ham og lagde forsigtigt sin hånd på hans pande.

- Når galt skulle være, er det da godt, det var mig, du var på vej til!

- Vi skal hjælpe dig så godt vi kan – må Gud stå os bi!

Abbeden så op på malerierne og bøjede ærbødigt hovedet mod gulvet.

- Dine to rejseledsagere er uskadte. De sidder nede i køkkenet og får lidt mad. Jeg sagde, du skulle have ro! De besøger dig senere.

- Kender du broder Knud? Spurgte abbeden.

Niels rystede svagt på hovedet.

- Broder Knud er vores dygtigste lægebroder, han undersøger dig om lidt, så kan vi, hvor slem skaden er.

Indtil da får du lidt af urteteen her, den dulmer dine smerter og får dig til at døse hen.

Jens Lille løftede et sølvkrus med en gulgrøn tyk væske. Det duftede dejligt af krydderier. To novicer løftede Niels op i sengen, så han kunne drikke medicinen. Han drak det i en lang slurk – det smagte underligt – bittert og stærkt.

- Kan du mærke dine fødder, Niels? Spurgte Jens Lille.

- Jeg mærker dem alt for godt, sagde Niels.

- Det er godt, sagde abbeden. Så har du ikke brækket noget!

Niels sank tilbage i puderne, så var der et lyspunkt midt i al elendigheden!

To måneder måtte Niels holde sengen. Langsomt gik det fremad under broder Knuds dygtige pleje. Niels havde stadig ondt i ryggen, men nu kunne han selv gå små ture rundt i klosteret – godt hjulpet af et par novicer.

Han var til højtider i kapitelsalen, sad sammen med broder Herluf i skrivesalen, og om eftermiddagen nød han solen i Fratergården. Niels fik det bedre og bedre.

Men et sted i klosteret havde han endnu ikke været, nemlig skatkammeret. Der hvor klosterets mest hellige ting blev opbevaret. De kaldte det også relikviekammeret.

Men abbed Lille havde lovet at vise ham det allerhelligste inden Niels igen vendte tilbage til gården i Blistrup.

Nu var den store dag kommet.

Sammen stod de i sakristiet foran den lille snoede stentrappe, der førte ned i krypten under kirken. Abbed Lille gik foran ned ad trappen til kælderen. Snart stod de foran den lave dør, der førte ind til skatkammeret. Den var fantastisk udsmykket med lange snoede grene og brede blade i hamret sølv. Abbeden tog fat i det store tunge jernhåndtag, og skubbede døren op. Den knirkede træt på sine hængsler, da de sammen bøjede hovedet og gik ind i skatkammeret. Der var næsten mørk i rummet – kun et lille vindue højt oppe i det ene hjørne lod lidt lys slippe ind. Abbed Lille gik hen til et stort bord midt i rummet og tændte 6 vokslys. Det stærke lys var overvældende og afslørede en række skabe og småborde, hvor smukke glasbeholdere, skrin og kister beklædt med sølv, guld og ædelstene skinnede og blinkede.

Niels var ved at tabe både næse og mund!

Abbed Lille forklarede:

- Her ser du de mest kostelige ting klosteret ejer.

Han gik hen til en lille kiste og åbnede den. I kisten lå et sort stykke træ på et violet fløjlsklæde.

- Det er et stykke af krybben i Bethlehem, sagde abbeden.

Niels troede ikke sine egne øjne. Han vovede ikke at røre træstykket. Abbeden satte kisten på plads. Han fortalte nu om de 29 hellige relikvier klosteret gemte. Rester af martyrer og helgener.

Niels var helt stum, glad og varm inden i – det var den mest fantastiske oplevelse han nogensinde havde haft i sit liv. Hvilke utrolige skatte! Sammen gik de med bøjede hoveder ud af det lille skatkammer.

Døren knirkede tungt i lås bag dem.

Dagen efter rejste Niels Attesen tilbage til Blistrup.

Historien er gengivet fra bogen Livet på Esrum kloster af Ole Reimer og Margit Warming

Spørgsmål

1. Hvilke personer er med i historien?
2. Hvad er scriptoriet? Hvad laver munkene her?
3. Hvorfor bliver hestene vilde og løber i fuld fart?
4. Hvad skete der med Niels Attesen?
5. Hvor blev Niels Attesen båret hen, da han kom til klosteret? Hvordan så der ud inde i rummet?
6. Hvem er broder Knud og hvad kan han?
7. Hvad er det Niels Attesen skal drikke?
8. Hvad er der i skatkammeret?
9. Hvad er et relikvie?

Klostre i Nordsjælland

- **Lund Allergerelegens Kloster**, Sjælland.
Klosteret kendes fra midten af 12. årh. Det var et munkekloster tilhørende cluniacenserordenen.
- St. Antoni kloster, Præstø
- **Knardrup kloster** er det yngste sjællandske cistercienserkloster, grundlagt kort efter 1320 af Christoffer 2. med munke hentet i Sorø.
Nær Værløse - klostret findes ikke mere.
- Helsingør Kloster, Dominikanerorden
- Helsingør, Marieklostretret, Karmeliterordenen.

- Esrum Kloster, ved Esrum Sø, Nordsjælland - Cistercienserordenen fra år 1153.
- Ringsted Kloster blev stiftet af Erik Emune omkring 1135
- Halsted Kloster, Nordsjælland, Oprindeligt grundlagt år 600 som Krongods, senere blev det Benediktinerkloster.
Munkehaven er det vi i dag kalder Dyrehaven.
- Skt. Agnet Kloster, Sjælland
- Æbelholt Kloster et augustinerkloster - Monasterium St. Thomas de Paraclito. Nordsjælland. Oprettet 1176 - da abbed Vilhelm flytter sit munkesamfund fra Eskilsø til Æbelholt.
Æbelholt Kloster fik et nyt latinsk navn efter at der skulle have foregået et under. Det nye navn blev: stundom Coenobium St. Thomæ et beati Vilhelmi de Paraclito. Et nyt kloster blev oprettet i Norge - Kastle ved Kongshelle.

Kolofon

Folkekirkens Skoletjeneste Frederiksværk Provsti 2011

Planlægning og udarbejdelse: Konsulent Rachel Wille Christoffersen (barselsvikar for Mette Klinkby Berndsen), Folkekirkens Skoletjeneste Frederiksværk Provsti, Melby Skole, 3370 Melby. www.fsfp.dk

Inspiration og samarbejde

Malene Bendix har udarbejdet tre aktiviteter til undervisningsoplægget. Malene er koordinator, redaktør og skribent for Skoven i Skolen, www.skoven-i-skolen.dk og www.udeskole.dk. Se flere aktiviteter inde på hjemmesiden.

Klosterprojekt, et undervisningsoplæg: Folkekirkens Skoletjeneste Odense og Skole-Kirke-Tjenesten i Hjørring, 2008.

Afsnittet om klosterordener, klosterleksikon samt opgave opgaverne 1, 3 og 4 er kopieret med tilladelse fra Folkekirkens Skoletjeneste i Odense.

Utsigtet krænkelse af Copyright eller forkert dataangivelse i forbindelse med reproduceret billedmateriale skyldes manglende oplysninger eller uagtsomhed

Litteraturliste.

Jens Anker Jørgensen og Bente Thomsen:
Gyldendals bog om danske klostre.
Gyldendal 2007

Carsten Bo Mortensen, John Rydahl, Mette Tunebjerg:
Liv og religion 5, grundbog og elevens bog
Gyldendal 2004

Inger Gøtzche:
Klostervæsen og sundhedsvæsen
C.A.Reitzels forlag 2001

Jens Anker Jørgensen, Henrik Madsen og Brian Patrick McGuire:
Fjernt fra menneskers færden
C.A.Reitzels forlag 2000

Søren Frandsen, Jens Anker Jørgensen og Chr. Gorm Tortzen:
Bogen om Esrum Kloster,
Frederiksborg Amt 1997

Jens Anker Jørgensen og Kaj Lergaard:
Esrum Kloster – et hus i et landskab
C.A.Reitzels Forlag 2001

Ole Reimer og Margit Warming:
Livet på Esrum Kloster
Esrum Kloster 1998

Henning Heilesen:
Krøniken om Graabrødrenes fordrivelse fra deres klostre i Danmark
Munksgaard 1967

Sr. Hildegard Madsen, OSB; Sct. Lioba Kloster, København
Det europæiske klostervæsen
Artikel om munkevæsenets oprindelse

Gads Bibel Leksikon
Redigeret af Gert Hallbäck og Hans Jørgen Lundager Jensen 2006

Gyldendals Religionsleksikon, Religion og livsanskuelse
Finn Stefánsson og Asger Sørensen 1998

Links

<http://www.aerenlund.dk/religion/katolicisme.html>

http://www.emu.dk/gym/fag/re/inspiration/uvforloeb/jm_katolicisme.doc

<http://www.kristendom.dk/artikel/267961:Troens-hovedpersoner—Mother-Teresa—1910-1997>

<http://www.kristendom.dk/artikel/273827:Bag-klostrets-mure--For-Luther-var-klostre-ikke-Guds-vilje>

<http://www.kristeligt-dagblad.dk/artikel/250622:Udland—Ny-energi-og-sjaelefred-blandt-munke-og-nonner>

<http://www.roskildehistorie.dk/oversigter/embeder/kapitel/kannikker/Helgesen/Helgesen1.htm>

http://www.fusr.dk/projekter/Frans_legender.htm

<http://www.religion.dk/artikel/370294:Synspunkt---I-klosteret-kan-jeg-leve-troen-radikalt?all=1>

<http://www.religion.dk/artikel/370139:Synspunkt---Jeg-var-i-kloster-i-53-aar>

<http://www.kristendom.dk/artikel/371466:Indfoering--Mange-meninger-om-det-kristne-kald>